

Zellei Gábor ny. pv. ezredes – Nagy Sándor alezredes:

TÉNYEK, VÉLEMÉNYEK ÉS JAVASLATOK EGY 21. SZÁZADI, ÚJ TÍPUSÚ LAKOSSÁGVÉDELMI RENDSZER KIALAKÍTÁSÁHOZ

A fegyveres összeütközések időszakai lakosságvédelemmel kapcsolatos feladatai rendszerének kérdéseiről, különös tekintettel az 1977. évi Genfi Egyezményt kiegészítő jegyzőkönyvekben meghatározott polgári védelmi feladatrendszer 21. századi alkalmazására

DOI: 10.35926/HSZ.2024.1.4

ÖSSZEFOGLALÓ: Napjaink biztonságpolitikai helyzetének gyors változása, a nagyhatalmi érdekek ütközései, a világhátrány utáni gazdasági nehézségek kiemelt módon érintették Európát. A biztonsági környezet változása nyomán egyfajta fegyverkezési verseny bontakozott ki, a járványhelyzet miatti gazdasági megtorpanásból több nemzet is a hadiipar felpörgetésében és fejlesztésében látta a kiutat, ami tovább eszkalálja a fegyverkezést. Az Európai Unió nemzetközi súlya az erőikvetési képesség hiányában háttérbe szorult, az Egyesült Államok globális hatalmi szerepe is megínogni látszik az ellenérdekelte Kína és Oroszország egymáshoz való közeledésével. Felmerül a kérdés: a 21. századi technológiai szinten lévő fegyverrendszerek mellett a lakosság védelmének 20. századból megöröklött jogi keretei és eljárásrendjei alkalmasak-e a civil lakosság, valamint a létfenntartáshoz szükséges anyagi javak védelméhez? Ugyancsak kérdéses a lakosságvédelem hazai feladatrendszerében kialakult katasztrófavédelmi és fegyveres összeütközések időszakai kettősségének helyzete, amely a megváltozott geopolitikai helyzet miatt átgondolásra, a feladatok vezetés-irányítási funkciói tekintetében racionalizálásra, a fegyveres időszak feladatokra való hatékony reagálás érdekében pedig újragondolásra javasolt.

KULCSSZAVAK: védelmi igazgatás, polgári védelem, új típusú lakosságvédelmi rendszer

A SZERZŐKRŐL:

► Dr. Zellei Gábor ny. pv. ezredes (PhD): 1977–2010 között különböző polgári védelmi beosztásokban szolgált. Jelenleg a Magyar Hadtudományi Társaság szakértője, ugyanott a Katasztrófa és Polgári Védelmi Szakosztály titkára. Az NKE Katonai Műszaki Doktori Iskolájának oktatója, a MTA köztestületi tagja. (ORCID: 0000-0002-3414-3611; MTMT: 10039105)

► Dr. Nagy Sándor alezredes (PhD): 1997–2009 között a Magyar Honvédség különböző csapatszervezeteinél szolgált, 2009–2019 között a katasztrófavédelem állományában helyi és központi szinten vezetői beosztásokat töltött be a polgári védelmi szakterületen. 2019-től a Magyar Honvédség Parancsnoksága Hadművelési Csoportfőnökség kiemelt főtitkárja, jelenleg a Honvéd Vezérkar Hadművelési Csoportfőnökség Stratégiai Tervező Főnökség kiemelt főtitkárja (főnök-helyettese). Az MTA köztestületi tagja, a Magyar Hadtudományi Társaság szakértője. (ORCID: 0000-0001-9774-8434; MTMT: 10039459)

EURÓPA BIZTONSÁGI HELYZETE

Európa biztonságpolitikai helyzetét a Krim félsziget 2014. évi orosz annektálása óta a nyugati (NATO) blokk és az orosz érdekszféra szembenállása dominálja. A 2022. február 24-én különleges műveletként elnevezett orosz offenzíva nem hozta meg a Krimben 2014-ben tapasztalt sikereket, nem volt tömeges ukrán átállás, ennek következtében a hadműveletekkel közvetlenül érintett területek sem terjedtek ki a túlnyomóan orosz nemzetiség által lakott keleti régiókra. Az orosz–ukrán háború eddigi eseményei igazolják, hogy az orosz katonai tervezők több tekintetben is tévedtek. Egyrészt tévedtek a kezdeti műveleti célok elérését illetően, másrészt alábecsülték a nyugati technológia minőségi fölényét is. Az orosz csapatok műveleti vezetése terén nem igazán vehető észre az összhaderőnemi megközelítés, illetve a haderőnemek közötti együttműködés. Ukrajna a részére biztosított jelentős nyugati haditechnikai, anyagi és információs támogatással képes volt rejtetten felkészülni a védelmi műveletekre.

A védelmi műveletek rejtett előkészítéséhez viszont az kellett, hogy a lakosságot tömegesen nem telepítették ki az ütközőzónából. A dolog ennél természetesen árnyaltabb, hiszen az Oroszországi Föderációhoz közeli kelet-ukrajnai területeken főként orosz ajkú lakosság él, vagyis az ukrán fél joggal feltételezhette azt, hogy a saját nemzetiségük biztonságát az agresszor szem előtt fogja tartani, vagyis nem kezd olyan műveletekbe, amelyek a lakosságot veszélyeztetik. A napisajtóban megjelent híreket elemezve a háború első szakaszában ez így is történt. Ugyanakkor a haditechnikai eszközök és raktárkapacitások lakókörnyezetbe helyezése, valamint a sikertelen offenzíva és a heves ukrán ellenállás miatt az oroszok is „visszanyúltak” a már bevált harceljárásaikhoz, ami gyakorlatilag a nehéztüzérség tömeges alkalmazását jelenti a teljes frontvonalon – a lakosságvédelem helyzete tehát kérdésessé vált az érintett területeken.

Hazánk lakosságát az orosz–ukrán háború jelenlegi stádiumában közvetlenül nem veszélyezteti. Ukrajna Magyarországgal szomszédos közigazgatási egységének (Kárpátalja) területén fegyveres konfliktus, illetve atrocitás ez ideig nem tapasztalható. 2022. március 10-én egy Tu–141-es szovjet gyártmányú hadműveleti-harcászati pilóta nélküli repülőgép – előzőleg a román légteret érintve – átrepült az ország felett, majd Zágrábra zuhant, anyagi károkat okozott, emberi életet nem követelt. A drónt a hadviselő felek közül Ukrajna tartja még rendszerben, ugyanakkor Oroszország is rendelkezhet a szovjet érából megörökölt készlettel. Közvetett veszélyeztetettsége Magyarország lakosságának az emelkedő fosszilis energiahordozók, valamint azok ellátási gondjai miatt alakulhat ki, amelyek akár melegedőhelyek kijelölését és működtetését is igényelhetik a védelmi igazgatás rendszerétől, különösen a tél közeledtével, figyelemmel arra, hogy az elmúlt téli időszakban is az orosz fél főleg az ukrán lakosság ellátását hivatott kritikus infrastruktúrát támadta Ukrajnában. Mivel a fosszilis energiahordozók fő ellátási láncja Ukrajnán keresztül vezet, reális a kockázata a vezetékek sérülésének.

SÚLYPONTVÁLTOZÁSOK A LAKOSSÁGVÉDELLEM TERÉN

A lakosság biztonságát többfajta veszélyforrás befolyásolja, amelyek alapvetően két nagy csoportba vonhatók össze. Az egyik a fegyveres összeütközésekkel kapcsolatos lakosságvédelmi feladatokat fogja össze, míg a másik a természeti és ipari katasztrófák károsító hatásával kapcsolatos lakosságvédelmi feladatokat tartalmazza. A lakosságot és anyagi javakat védő eljárások a két feladatcsoport tekintetében váltakozó intenzitással nyertek teret

az elmúlt évtizedek alatt. A két feladatrendszer közül valamelyik mindig hátrébb szorult, nemcsak hazánkban, hanem nemzetközi viszonylatban is. A balkáni háborúk lezárultával kevesebb figyelem irányult a fegyveres konfliktusokra, így idehaza is a természeti és ipari katasztrófák elleni védelem került a középpontba, ami magával hozta a fegyveres időszak lakosságvédelmi képességek egy jelentős részének leépítését, esetenként megszüntetését is (a katasztrófák elleni védekezés kisebb képességekövetelményeket igényel, mint a fegyveres összeütközések elleni időszak lakosság védelem).

A FELELŐS IRÁNYÍTÓ SZERV PROBLÉMAKÖRE

Fegyveres összeütközések időszakát tekintve az ország területét alapvetően két részre oszthatjuk. Ezek egyike a művelési terület, amelyen nemzeti/szövetségi vezetéssel védelmi harctevékenység/hadművelet megvívása történik; ezen a területen a harctéri menedzsment funkciók döntően a kijelölt művelési parancsnok hatáskörébe tartoznak, amennyiben Magyarország Kormánya ezeket a funkciókat a művelési parancsnok részére átadja. A hatékony harctéri menedzsment megköveteli olyan jogkörök átadását a művelési parancsnok sikeres működése érdekében, amelyek akár állampolgári alapjogokat korlátozhatnak vagy a nemzeti vagyoni biztonságát is veszélyeztethetik. Gondolunk itt például arra, hogy a művelési helyzet függvényében a művelési parancsnok dönthet úgy, hogy az ellenség mozgásának akadályozása érdekében hidakat vagy víztározókat rombol. Az országnak a művelési területtől eltérő további részeit hátországnak tekinthetjük.

Hosszabb elemzés nélkül is kijelenthető, hogy döntően a hátországnak dől el a művelet sikere, hiszen a megerősítő erők először oda érkeznek be, az anyagi készletek ott vannak felhalmozva, a stratégiai tartalékokkal, a gyártó- és javítókapacitásokkal egyetemben. A magyar jogszabályok által használt létfontosságú rendszerelem elnevezés helyett a szövetségi eljárásrendben az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) nemzeti kritikus és a művelet szempontjából kritikus infrastruktúrát különböztet meg. A művelési területtől és az adott művelettől függően ezen infrastruktúrák nagy részét is a hátországnak lehet azonosítani, elég csak a stratégiai fosszilis energiatartalékok földrajzi elhelyezkedésére, vagy az ország közlekedési infrastruktúrájának szűk keresztmetszeteire gondolni.

A fegyveres összeütközéssel való fenyegetettség megjelenésével a művelési terület előzetesen jól determinálható, azonban a stratégiai precíziós csapásmérő képességek, valamint a légi mobilitás fejlődésével egy magas intenzitású konfliktusban bármikor előfordulhat olyan helyzet, amikor a hátország egyes részein is védelmi műveleteket kell folytatni. Szövetségi rendszerben gondolkodva, a NATO európai területi elhelyezkedését ismerve az is egyértelműen kijelenthető, hogy hazánk területén is jelentős átvonuló erőkkel lehet számolni. Ennek megfelelően egy esetleges NATO- vagy más ellenérdekelt nagyhatalmi konfliktusban, az átvonulás nehezítése érdekében megjelenhet ellenséges tevékenység úgy, hogy a közvetlen kinetikus műveletek valószínűsége kicsi. A precíziós csapásmérő képesség alkalmazása azonban nem zárható ki, ezért a felvonuló csapatok, a logisztikai bázisok és a közlekedési infrastruktúra szűk keresztmetszetei (repülőterek, hidak, vasúti csomópontok) bármikor célponttá válhatnak a hátországnak is. Mivel Magyarországnak, földrajzi adottságaiból eredően, katonai szempontból nincs stratégiai mélysége, így a hátország különösen kitett a kinetikus csapások hatásainak.

Európa biztonsági környezete talán a 60-as évek elején volt ennyire kiélezett, mint napjainkban, így joggal vetődhet fel a fentebb leírtak tekintetében: a magyar lakosság védelmének fenyegetettség-centrikus értékeléséért, valamint a preventív intézkedések meghozatalá-

ért egyetlen ágazat legyen a felelős, mint arra korábban is már volt példa Magyarország történelmében. Különösen igaz ez az ország fegyveres védelmével szorosan összefüggő, azzal együttműködő lakosságvédelmi tevékenység tekintetében. Igaz ugyan, hogy a jelen szabályozás a polgári védelmet és annak vezetését is – mindkét funkciójával együtt – a katasztrófavédelemhez, így a belügyi ágazathoz köti, egyes jogszabályi helyeken engedve a honvédelmi ágazatnak a szakmai interakciót. Ez viszont csupán „de jure” áll meg, „de facto” látszik ennek a közös felelősségi és feladatkomplexumnak a bizonytalansága, vagyis a rendszer jelentős kockázatokat rejt magában. A katasztrófák elleni védekezésnél tapasztalható eljárásrend, vagyis, hogy az egyes katasztrófatípusoknál a szakmai felelőségek külön tárcákhoz tartoznak,¹ nem lehet működőképes a fegyveres védelem komplexuma tekintetében.

INDOKOLATLAN KETTŐSSÉG A FELADATOK ÉRTELMEZÉSÉBEN ÉS A JOGSZABÁLYOKBAN

Számos helyen annak a felemás helyzetnek lehetünk a tanúi, hogy a polgári védelmet felügyelő belügy a jogszabályaiban nem hangsúlyozza eléggé a fegyveres összeütközések időszakának feladatait. Példa erre az is, hogy a polgári védelmi feladatok végrehajtására hivatott, részben önkéntességen, de túlnyomóan állampolgári kötelezettségen megalakuló polgári védelmi szervezetek szervezésénél kizárólagosan katasztrófavédelmi szempontok érvényesülnek,² az így létrehozott polgári védelmi szervezetek nehezen tudják kielégíteni a fegyveres összeütközések időszaki polgári védelmi feladatrendszerének követelményeit.

A polgári védelem feladatait a nemzetközi jogi környezetben a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények (a továbbiakban: Genfi Egyezmény) I. kiegészítő Jegyzőkönyve írja le, amely a polgári védelmi feladatokat az alábbiak szerint foglalja össze:

„a) polgári védelem alatt az alább említett emberbaráti feladatok mindegyikének, vagy némelyikének az ellátása értendő, amelyek a polgári lakosságnak az ellenségeskedések, vagy katasztrófák veszélyeitől való védelmezésére és közvetlen következményeitől való megóvására, valamint életben maradása feltételeinek biztosítására irányulnak.

Ezek a feladatok a következők:

(i) *figyelmeztetés*

(ii) *kiürítés*

(iii) *óvóhelyek kezelése*

(iv) *elsötétítési rendszabályok bevezetése*

(v) *mentés*

(vi) *orvosi ellátás, az elsősegélynyújtást és a lelki gondozást is ideértve*

(vii) *tűzoltás*

(viii) *a veszélyeztetett területek felmérése és megjelölése*

(ix) *fertőtlenítés és hasonló óvintézkedések*

(x) *szükségelszállás és -ellátás*

(xi) *szükségintézkedések az ellenséges csapás vagy katasztrófa által sújtott területek rendjének helyreállítására és fenntartására;*

(xii) *a létfontosságú közművek sürgős megjavítása*

¹ 1150/2012 (V. 15) Korm. határozat 1. sz. melléklet 21. pont.

² 62/2011. (XII. 29.) BM rendelet 18. §.

(xiii) a halottak sürgős eltávolítása

(xiv) közreműködés a létfenntartáshoz nélkülözhetetlen létesítmények megmentésében

(xv) a fenti feladatok végrehajtásához szükséges egyéb tevékenység, ideértve többek között a tervezést és szervezést is”³

Úgy tűnik, hogy egy „békeidőszaki” és egy „háborús” polgári védelem alakult ki hazánkban a 2012. január 1-jével hatályba lépő új katasztrófavédelmi szabályozással, a korábbi polgári védelmi törvény⁴ hatályon kívül helyezésével, amely kettősségével a fegyveres összeütközések időszaki polgári védelmi feladatrendszer háttérbe szorulásához vezetett, tekintettel arra, hogy a feladatrendszert felügyelő belügyi ágazat a saját katasztrófák elleni védekezésért való felelősséget helyezte előtérbe.

A LAKOSSÁGVÉDELEM VÁLTOZÓ KÖVETELMÉNYEI – MIÉRT SZORUL ÁTGONDOLÁSRA A JELENLEGI RENDSZER?

A Genfi Egyezmény kiadását követően a fegyveres összeütközések jellege, módszerei, eszközei oly mértékben változtak, hogy sürgetően vizsgálandó kérdéskörre vált a lakosság védelmének felülvizsgálata, vagyis megfogalmazni a választ arra a kérdésre, hogy milyen polgári védelemre van szükségünk? A hadszíntér polgári védelmi célú előkészítése éppen olyan fontos, mint a katonai, így azt az Ország Összehangolt Védelmi Tervében⁵ szerepeltetni szükséges. A kommunikáció a felkészítés és lakossági támogatás megszerzése érdekében kulcsfontosságú, illetve ezek a feladatok alapozzák meg a nemzeti reziliencia kérdéskörét is.

Napjaink hadtudományi publikációiban leginkább a hibrid hadviselés, a proxyháború (proxyháború alatt értjük, amikor regionális vagy nagyhatalmi érdekek húzódnak a helyi hadviselő felek tevékenysége mögött) és az aszimmetrikus hadviselés kifejezések jelzik leginkább a fegyveres összeütközés jellegének változásait. Kérdés, hogy vannak-e ezeknek olyan elemei, melyek bizonyos lakosságvédelmi kérdések átgondolására indíthatnak bennünket? A hibrid háború lényege, hogy a támadó fél a céljait először – ha lehetséges – harc nélkül, vagy kisebb jelentőségű összecsapások árán kívánja elérni, elsősorban a célsz ország lakosságának, politikai és katonai vezetésének „tudatára” történő ráhatással. Amennyiben ezzel nem ér célt, akkor valószínűsíthetően egy szélesebb spektrumú, kinetikus alapú hadműveletbe kezd céljai elérése érdekében. A lakosságvédelmi eljárásrend a szárazföldi és légi műveletekhez kötődően alapvetően kiforrott, ugyanakkor éles helyzetben nem használt, illetve békeidőben is korlátozottan begyakorlott.

Nem ez a helyzet a hibrid fenyegetés teljes spektrumú kinetikus műveletbe történő áttérése előtti, a lakosság befolyásolására irányuló tevékenységek tekintetében. Ez a befolyásoló tevékenység rendkívül széles körű lehet; a közelebbi célok, a módszerek és eszközök e tekintetben: fenyegetés, megfélemlítés, rémhírek, álhírek terjesztése, politikai agitáció, tekintélyrombolás, karaktergyilkosság stb. Végül cél a lakoságnak a hatalom ellen való hangolása, lázítása annak érdekében, hogy a nép egyedül, vagy kisebb külső segítséggel megdöntse a fennálló rendszert. Ez a terület – mivel az egyének és a csoportok szintjén zajlik – sokkal bonyolultabb, mint a fegyverek romboló hatása, és elsődlegesen rendszeti megközelítést igényel, nem pedig lakosságvédelmit.

³ 1989. évi 20. tvr.

⁴ 1996. évi XXXVII. törvény.

⁵ Ország Összehangolt Védelmi Tervének szabályozása a 400/2022. (X. 21.) Korm. rendeletben található.

Hogyan védhetjük a lakosságot az előbbiektől, milyen módszerekkel csökkenthetjük ezeket a hatásokat? Ezekre a kérdésekre kell keresnünk a válaszokat, amennyiben a fegyveres összeütközések polgári védelmének újragondolása után konkrét feladatokra, változtatásokra is szeretnénk javaslatot tenni a döntéshozóknak. Az egyik ilyen lehetőség a nagyon erős médiakontroll, beleértve a közösségi média különböző platformjai használatának szükségsszerű, fenyegetésspecifikus szigorítását is. Ebben az esetben a befolyásolásra használt eszközrendszer korlátozzuk. Másik ilyen megoldás a hiteles és rendszeres lakosságtájékoztatás, amely már a lakosságvédelmi feladatrendszer szerves része. Itt nagyon fontos, hogy a politikai kommunikáció ne keveredjen össze a lakosságtájékoztatási funkciókkal, mert az hitelvesztéshez, illetve a bizalom csökkenéséhez vezethet.

ÚJ FEGYVEREK ÉS A LAKOSSÁGVÉDELEM

A drón mint támadóeszköz méretétől függően elsősorban előrejelzési problémák miatt veszélyesebb, mint a többi légi eszköz. Az ellenük való küzdelem összetett, illetve drónméret-kategóriánként változó. A légvédelem nem tudta még mindenben lekövetni ennek a gyorsan teret nyert új eszköznek a felderítését, előrejelzését, biztonságos megsemmisítését. Hasonló eszközök széles körben használatosak polgári célokra, a lakosság ismeri ezeket az eszközöket, de felismerni, illetve különbséget tenni közöttük nagyon nehézkes. Feltétlenül szükséges megfelelő módszereket kidolgozni a laikus felismerés lehetőségeire. Példa lehet a világháborúkban alkalmazott ellenséges gép–saját gép sziluettek használata.

Újszerű fenyegetés a lakosság irányába is a loitering (cirkáló, kereső) lőszer, a mesterséges intelligencia használatának egy újabb terméke. Programja alapján keresi egy adott terület fölött a célt, melyre önállóan mér csapást. A modernebb eszközök, ha célt nem találnak, visszatérnek az indítási helyükre, ahonnan újra bevetethők. Lakosságvédelmi szempontból ez azért jelentős kockázat, mert nem mérlegeli a haditechnikai eszköz elpusztításával járó járulékos veszteségeket.

Az újkori háborúk tapasztalatai, különösen az orosz–ukrán konfliktus is azt mutatja, hogy sokszor helyeznek el nagy értékű haditechnikai eszközöket a lakosság által használt infrastruktúrák területén, hogy az ellenfél, a lehetséges következményeket mérlegelve, ne próbálja azokat elpusztítani, illetve ha megteszi, másnap a világsajtó tele lesz a háborús bűnösség dokumentálásának elhíttetésére alkalmas felvételekkel. Az elmúlt időszak fegyveres konfliktusait elemezve a tapasztalat azt mutatja, hogy szinte minden jelentősebb művelet valamely lakott településen vagy annak közelében, arra támaszkodva zajlik. A védők szándékosan viszik a harcot a településekre, vállalva a szinte totális pusztítást is, mert sokkal nagyobb erőket tudnak lekötni a támadó csoportosításból (lásd Bahmut, Mariupol).

A LAKOSSÁG IRÁNYÁBA TÖRTÉNŐ KOMMUNIKÁCIÓ

Ebben a tekintetben a legfontosabb, hogy a kommunikáció tudományának és korszerű gyakorlatának lehetőségeit felhasználva kezdjünk a tervezéshez. Először is reprezentatív felmérések segítségével meg kell ismernünk a célcsoportnak a témával kapcsolatos ismereteit, beállítottságát, motivációit. A katasztrófavédelem tekintetében bevált és a gyakorlatban is vizsgázott kommunikációs módszerek állnak rendelkezésre, amelyek egyfajta kiindulási alapként szolgálhatnak a fegyveres összeütközések esetére. Fel kell tárnunk azonban a számos eltérést, amelyek alapvetően a következő jellemzőkben mutatkoznak meg: ártó

szándék, váratlanság, nyilvánosság, érzelmi hatások, előrejelezhetőség, mentés zavarása, kommunikációs zavarok.

A fegyveres összeütközések megváltozott jellege lényegesen befolyásolja a kommunikáció tervezését, pl. a hibrid hadviselésnek a harc kitörése előtti időszaka a védekezés humán területének ad jelentős kihívást, mert leginkább a tudatra kíván hatni. Jelenleg ez a legkevésbé kidolgozott eleme a kommunikáció feladatcsoportjának, de számos – más területen már bevált – módszer, eszköz rendelkezésre áll, melyeket célszerű adaptálni a fegyveres összeütközések lakosságvédelmére. Ebben a tekintetben szövetségi ajánlások, útmutatók is rendelkezésre állnak.⁶

A polgári védelemnek kommunikációs szakembereket, szociálpszichológusokat célszerű megbízni a lakossági interakciók megújításával, akiknek első feladata az lesz, hogy reprezentatív felméréseket végeznek a célcsoportok ismeretei, beállítottsága, motivációja területén, a kommunikáció megbízható tervezése érdekében.

VÁRMEGYEI VAGY RÉGIÓSZINTEN KÖNNYEN MOBILIZÁLHATÓ MŰSZAKI MENTŐOSZTAGOK

Figyelemmel a hátszágvédelmi feladatrendszer hidegháborús korszaki felépítésére, látható, hogy a Magyar Néphadsereg igen jelentős műszaki képességei mellett úgynevezett országos rendeltetésű erőcsoportok jelentek meg a polgári védelem fegyveres összeütközések időszaki képességeiben, amely erőcsoportokat a hagyományos csapások tekintetében a kívülről történő mentés alapelvei szerint használtak volna fel. Figyelemmel a Magyar Honvédség jelenlegi műszaki képességeire, a fegyveres összeütközések időszaki lakosságvédelmének megszervezésénél kiemelt figyelmet szükséges fordítani a gépi mentési/helyreállítási képességek nemzetgazdaságból történő lebiztosíthatóságára. Ezen mentő képességeknek célszerű vármegyei szinten legalább két helyszínen rendelkezésre állniuk; az erős gépi képességek mellett képesnek kell lenniük a romok alatt rekedt személyek felkutatására, kimentésére, daruzási feladatok ellátására, dúcolásra, esetleg kötéltechnika használatára is. Meg kell teremteni annak a lehetőségét, hogy legalább régiós szinten (2-3 vármegye területén) rendelkezésre álljanak sérült- és halottkereső kutyás mentőcsoportok is.

A műszaki mentőosztagok alkalmazásának sikere a fenyegetettség gondos felmérésén alapuló diszlokációtervezésen múlik, ugyanakkor a mentőosztagokat irányító polgári védelmi parancsnokságnak szükséges a legszorosabb együttműködésben lennie a katonai műveleteket, illetve a hátszágvédelmi feladatokat irányító katonai vezetési pontokkal. Vizsgálni érdemes, hogy ezen képességek egy részét a területvédelmi feladatrendszer részeként már békében célszerű-e kiépíteni, illetve a területvédelmi szervezetrendszer részére delegálni a honvédelmi katasztrófavédelmi rendszer Magyar Honvédségre háruló feladatrendszerét, ezzel megalapozva a lakosságvédelmi feladatrendszert a területvédelmen belül.

⁶ NATO Civil Preparedness Civil Protection Group: Response during a crisis... 19–22.

AZ ELSÖTÉTÍTÉS MAI SZEREPÉNEK VIZSGÁLATA

Az elmúlt száz évben a légitámadásra való felkészülés része volt a kültéri fény együttes minimalizálásának gyakorlata, beleértve a felfelé irányuló vagy visszavert fényt is. Ennek elsődleges célja volt a lakott célterületen történő tájékozódás és célpontazonosítás akadályozása, ami – a csak látható fény alkalmazásának időszakában – hatékony ellenintézkedés volt. Ez a légoltalmi, polgári védelmi feladatok egyik legfontosabb részét képezte. Már a második világháború időszakában elkezdődött az elektromágneses spektrum használata a repülés helymeghatározása, illetve célra vezetése érdekében. Mára a helymeghatározó, valamint az azt zavaró rendszerek technikai színvonala mellett az elsötétítés szerepe elhalványodik, ugyanakkor aktív zavarásnál, amikor a pilóta kénytelen alternatív módszereket használni a helyzetének azonosítására, az elsötétítés hiánya éjszakai repüléseknél kimondottan hátrányt jelenthet.

Ma még tehát nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy az elsötétítést el kell vetni a polgári védelmi feladatok közül, de látható a szerepének erős visszaesése az ellenséges légi tevékenység elhárítása tekintetében. Ugyanakkor célszerű azt nem csak a látható hullámtartományban, vagyis a fény kategóriában értelmezni, hanem a teljes elektromágneses spektrum tekintetében kibővítetten alkalmazni, vagyis az elsötétítés alatt a teljes kisugárzásmentes állapothoz közelítést érteni, így ebben a megközelítésben még van létjogosultsága magának az eljárásnak.

AZ ÖNKÉNTESÉG KÉRDÉSE

Az egységes katasztrófavédelmi rendszerben megjelenő önkéntes mentőcsoportok sikeresen oldják, illetve oldották meg az eddigi katasztrófavédelmi feladatokat, olyannyira, hogy katasztrófaelhárítási célzattal a köteles polgári védelmi szervezetek alkalmazása nagymértékben háttérbe szorult. Az önkéntesség tekintetében meg kell különböztetnünk az önként jelentkező állampolgárt, valamint a katasztrófavédelmi szabályozás alapján nemzeti minősítést szerző, speciális képességekkel rendelkező önkéntes mentő szervezeteket. Az önkéntesség nehezen befolyásolható, rendszerint a veszélyforrás jellege határozza meg a károk elhárítására önként jelentkező állampolgárok számát. Egy árvízi védekezésnél akár település szinten lehet elég önkéntest a védekezésbe bevonni, a kisebb szakértelmet igénylő feladatok, illetve munkafolyamatok ellátására, de a SARS-CoV-2 világjárvány esetében az is látható volt, hogy az önként jelentkezés erősen lecsökkent.

Az önkéntes jelentkező a korábbiakban már hivatkozott 62/2011. (XII. 29.) BM rendelet 1. sz. melléklete szerint nyilatkozik („Katasztrófaveszély és veszélyhelyzet idején történő alkalmazásomnak egyéb feltétele”). Látható, hogy a nyilatkozat nem tér ki a fegyveres összeütközések időszakára, holott a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról szóló 234/2011. (XI. 10.) Korm. rendelet 5. melléklete 2.2.9. alapján az önkéntes mentőszervezettel a hivatásos katasztrófavédelmi szervezet területi szerve olyan megállapodást ír alá, amelyben előbbi „elfogadja, hogy az önkéntes szervezet tagjait védekezési feladatokra – az állandó lakóhely szerint illetékes – polgármester egyéni polgári védelmi beosztó határozattal kijelöli”.

Az önként jelentkező állampolgárt a települési polgári védelmi szervezetbe ugyanilyen beosztó határozattal helyezik be, vagyis jogi kötőerő mind a két esetben megállapítható, illetve azt nem csak a katasztrófaelhárítási feladatrendszerre lehet értelmezni. Felmerül a kérdés, hogy a katasztrófavédelem rendszerében nyilvántartott önkéntesek tudnak-e arról, hogy a fegyveres összeütközések időszaki polgári védelmi feladatrendszert is el kell látniuk, illetve ennek ismerete milyen kihatással van az önkéntességre?

Célszerű lenne állami szinten központosítani az önkéntesség intézményét, hiszen az sem kizárt, hogy a katasztrófavédelem által nyilvántartott önkéntes állampolgár egyben önkéntes területvédelmi tartalékos katona is. Műveletbiztonsági szempontokat is figyelembe véve célszerű lenne valamennyi önként jelentkező állampolgárt, illetve speciális képesség birtokában lévő önkéntes mentőszervezetet a Magyar Honvédség Önkéntes Tartalékos Rendszerébe integrálni az átfedések kiküszöbölése és a feladatellátás dekonfliktálása érdekében.

ÖSSZEGRZÉS

Az 1977. évi genfi egyezményt kiegészítő jegyzőkönyvekben meghatározott polgári védelmi feladatrendszer kielégítő támpontot nyújtott eddig a nemzetek önálló polgári védelmének megalkotásához, de a technikai és hadműveletelméleti fejlődés, valamint a háborúk karakterisztikájának megváltozása miatt azokat csak keretként lehet alkalmazni napjainkra.

A nemzetközi keretektől kiindulva látható, hogy a hazai polgári védelmi szabályozásban indokolatlan kettősség jelent meg, amely érezteti a hatását a polgári védelmi feladatok értelmezésében is. Ezek közül a katasztrófavédelmi megközelítés háttérbe szorít olyan fegyveres időszakos képességeket, amelyekre a szomszédos országban zajló háború miatt egyre inkább nagyobb figyelemmel kéne lenni (pl. óvóhelyi védelem helyzete).

A Honvédségi Szemle hasábjain hasonló témában megjelent írásaink folytatásaként most a lakosságvédelem néhány fontosnak és időszerűnek vélt részletkérdésére próbáltuk meg ráirányítani a figyelmet. Megállapítottuk, hogy a fegyveres összeütközések időszakos polgári védelem egységes irányítására lenne szükség – célszerűen egy parancsnokság alatt –, mert a jelenlegi kettős felelősség egyre inkább a polgári védelem katasztrófa- és háborús időszakos részekre történő elkülönüléséhez vezet. Az új típusú lakosságvédelem megteremtésénél alapvető a hibrid, a proxy és az aszimmetrikus fegyveres küzdelmek kihívásainak figyelembevétele, ezek közül is elsősorban az emberek befolyásolására irányuló tevékenység elleni védelem. Az elsősorban vizsgálandó kérdések között tartjuk számon a fentiek mellett a lakosságot is fenyegető új típusú fegyvereket, a mentést szolgáló mobil műszaki mentőosztagokat, a lakossági kommunikációt, valamint az önkéntesség kérdését.

Kutatásunk folytatásaként – figyelembe véve a szakma reakcióit is – a fenti kérdéskörök részletesebb kifejtésével és újabb lakosságvédelmi területek értékelésével szeretnénk foglalkozni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 62/2011. (XII. 29.) BM rendelet a katasztrófák elleni védekezés egyes szabályairól.
- 400/2022. (X. 21.) Korm. rendelet a védelmi és biztonsági célú tervezés szabályairól.
- 1150/2012. (V. 15.) Korm. határozat a Katasztrófavédelmi Koordinációs Tárcaközi Bizottság létrehozásáról, valamint szervezeti és működési rendjének meghatározásáról.
- 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről.
- 1996. évi XXXVII. törvény a polgári védelemről. *NATO Civil Preparedness Civil Protection Group: Response during a crisis*. In: A Practical Guide to Public Information during a Crisis Budapest Guidelines III. Budapest, 2006, 19–22. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_185340.htm (Letöltés időpontja: 2023. 05. 14.)